

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i *sms*.
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, *fx*
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-
 spille *sb.*, -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, *bf. pl. ene*

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Test din sprogholdning

Af Anna Kristiansen og Philip Diderichsen

Introduktion

Sprogkampagnen ”Gang i Sproget”, der kørte i 2010-2012, havde til hensigt at skabe fokus på sprog og sproglæde i den danske befolkning. Som en af de sidste af kampagnens mange aktiviteter lancerede Dansk Sprognævn i sommeren 2012 en test hvor almindelige danskere kunne teste deres sprogholdning.

Besvarelsenerne er i det store hele ret konservative. Ikke overraskende kommer der flere konservative tilkendegivelser med alderen. Hvad der måske er mere overraskende, er at de unge heller ikke ligefrem er progressivt indstillede.

Om testen

Testen bestod af 10 udsagn om sprog og sprogbrug, som respondenterne skulle erklære sig enige eller uenige i på en femtrinsskala fra ”Ja, helt enig” til ”Nej, det synes jeg bestemt ikke!”. De ti udsagn er inspireret af holdninger som man regelmæssigt støder på i Sprognævnet, især gennem svartjenesten,

Dokumentation

Denne artikel gennemgår resultaterne fra ”Test din sprogholdning”, en populær test som Sprognævnet gennemførte i forbindelse med kampagnen ”Gang i Sproget”, der sluttede i 2012. Særligt interesserede kan finde detaljerede diagrammer over resultaterne i et dokumentationstillæg til artiklen der ligger på Sprognævnets hjemmeside på adressen www.dsn.dk/nyt/ekstramateriale-til-nfs.

hvor sproginteresserede danskere ringer ind og stiller sproglige spørgsmål eller kommer med sproglige kommentarer.

Efter testen fik respondenterne vist Sprognævnets holdninger til de enkelte udsagn og det samme fra deres egen region og køns- og aldersgruppe. Desuden fik de vist citater fra to kendte danskere som de ud fra deres besvarelser kunne tænkes at ligne rent sprogholdningsmæssigt. Her er to citater fra hver sin ekstrem: >

Bent Falbert (Tidligere chefredaktør ved Ekstra Bladet)

”Det er uantageligt slattent at frede vildfarelser og grove fejl, blot fordi de breder sig. Den ene forbrydelse undskylder ikke den næste. Helt vanvittig er sprognævnets hang til at indføre valgfrihed i både stavemåde og udlægning af glosers betydning. (...) Giv os et sprogpolti, tak.”

(Ekstra Bladet 12.11 2010)

Jens Normann Jørgensen ([Nu afdød] Sprogprofessor ved Københavns Universitet)

”Vi bliver nødt til at indse, at tempoet i udviklingen accelererer, og indrette os efter det. (..) Klager over unges sprog har eksisteret for både hundrede, fem hundrede og tusind år siden. Og det vil de også gøre i fremtiden. Alle sprogsamfund har deres egne sure gamle mænd af begge køn og i alle aldre. De sure gamle mænd er dem, der vil have ret til at bestemme over andres sprog.”

(Politiken 13.9.2008)

Inden informanterne blev præsenteret for udsagnene, skulle de angive deres køn, alder og bopælsregion. Respondenterne er et bredt, og desuden relativt stort, udsnit af den danske befolkning (med ca. 13.000 besvarelser, se i øvrigt dokumentationstillægget, jf. boks). Men resultaterne kan ikke tages uden forbehold. Fx kan det meget vel tænkes at de der har gjort sig den ulejlighed at tage testen på ”Gang i Sproget”-kampagnens hjemmeside, er mere (eller mindre) sprogligt konservative, oplyste eller interesserede end den generelle befolkning. Derudover kan vi i vores datamateriale se at nogle har taget testen flere gange, så vidt vi kan se op mod hver tiende af vores

respondenter, så det kan selvfølgelig også sløre resultaterne noget.

Vi kan således ikke vide om testen er repræsentativ for den danske befolkning, men vi mener alligevel at den kan give interessante indikationer af den sproglige stemning i det danske samfund.

I det følgende gennemgår vi de besvarelser som testen fik i løbet af et års tid.

“Test din sprogholdning” – resultater

Holdninger til grammatik

Testen indeholder tre udsagn der har med grammatik at gøre:

1. Folk der siger *hans* hvor det hedder *sin*, kan man ikke tage seriøst.
2. Jeg kan godt leve med at folk siger *ligge* hvor det hedder *lægge*.
8. Det burde være forbudt at sige og skrive *fordi at*.

Hans for *sin* finder man i det velkendte eksempel *Han tog hans hat og gik*. I standardnormen bruger man *sin* hvis *han* og det refleksive pronomen skal referere til samme person. Refleksive pronomener er undersøgt af Torben Juel Jensen (2009, 2013), og han finder tegn på at der er en sprogforandring i gang hvor den ikke-normrette brug af bl.a. *hans* bliver stadig mere almindelig. Der er evidens for at det generelt er de unge storbykvinder (i Danmark københavnere) der er frontløbere indenfor sprogforandring (Labov 2001: 274, Chambers 2003: 212 og Jensen & Maegaard 2010). Man kan således forestille sig at de sprogholdninger denne gruppe har, over tid vil sprede sig til andre grupper i samfundet og

på den måde fremme eller hæmme bestemte sproglige nyudviklinger. Hvis der, som Jensen finder, virkelig er en sprogforandring i gang, kunne denne gruppe derfor tænkes at være mere positiv overfor den tiltagende brug af bl.a. *hans* end de resterende respondenter.

Men det er ikke et mønster vi kan se i besvareelserne (se evt. dokumentationstillægget for et overblik over svarfordelingerne på de enkelte udsagn). Respondenter fra Region Hovedstaden synes tværtimod dårligere om brugen af *hans* for *sin* end de øvrige respondenter. Ungdommen er derimod generelt mere tolerant. Der er dog flest der hverken er enige eller uenige i udsagnet, og det er nok ikke så mærkeligt når man ser nærmere på formuleringen af udsagnet og svarmulighederne: Et "Nej, det synes jeg bestemt ikke!" kan enten betyde at man bestemt ikke mener at personer der siger *hans* for *sin*, kan tages alvorligt, eller (som intenderet i testen) at man er uenig i udsagnet og dermed *godt* kan leve med denne sprogbrug. Særlig uheldigt er det at dette udsagn er testens første, eftersom respondenterne så ikke har haft mulighed for at lære testens form at kende i forvejen.

Det skal også nævnes at respondenterne geografisk kun er blevet opdelt i regioner og ikke fx i København/ikke København (og desuden efter *bopæl*, ikke efter *opvækst*). I Region Hovedstaden bor fx bornholmere og tilflyttere, som måske ikke har de samme holdninger som oprindelige københavnere.

Også om *fordi at* er der delte meninger. Den største regionale forskel finder man mellem Region Sjælland, hvor flest er imod et forbud mod *fordi at*, og Region Nordjylland, hvor flest er for. Før i tiden gjorde man i danskundervisningen meget ud af at lære eleverne at

man ikke kunne have to konjunktioner efter hinanden, og *fordi at* blev derfor betragtet som dårligt sprog. Men efter at sproghistorikere gjorde opmærksom på at *fordi at* faktisk har gammel hævd helt tilbage fra middelalderen, er færre nu skeptiske overfor konstruktionen (Hansen 1988: 73-74). Man kunne have forventet at især de ældre, som i skolen lærte at *fordi at* er ukorrekt sprogbrug, ville fordømme udtrykket, men respondenterne fordeler sig nogenlunde jævnt over de fem svarmuligheder. Kun i den yngste respondentgruppe, især blandt drengene, er der klart flest der kan tolerere det ekstra *at*. Det er dog det eneste sted i vores datamateriale hvor der er væsentligt flere progressive end konservative tilkendegivelser fra de unge.

Holdningerne til *ligge* i stedet for *lægge* er næsten helt jævnt fordelt på de fem grader af enighed blandt de yngste respondenter, så her er der altså ingen udpræget progressivitet at spore. Og det er tydeligt at tolerancen falder gradvis med alderen. I visse jyske dialekter bruges omvendt *lægge* for *ligge* (fx "jeg lægger/lagde på sofaen"), og måske vil jyderne derfor være mere tolerante overfor sammenblandingen af de to verber. Men de fleste synes ikke om *ligge* for *lægge*, så den jyske tolerance er til at overse. Region Hovedstaden er lidt mere negativt indstillet end de øvrige regioner, så på den måde er der alligevel en vis regional variation.

Vi finder altså ikke nogen tydelig støtte fra det vestlige Danmark til de udtryk der ellers er blevet associeret med vstdanske dialekter – *hans* for *sin* og *ligge* for *lægge* – til gengæld bliver der tilsyneladende rynket lidt mere på næsen ad dem i hovedstadsregionen. Samtidig synes de unge generelt mindre >

dårligt om de ikke-normrette vendinger end de ældre. Men vi kan ikke se nogen gruppe af unge kvinder fra hovedstaden skille sig ud, og denne gruppes betydning for en forandring af sprogbrugen kan vi således ikke sige noget om på baggrund af datamaterialet.

Holdninger til engelsk i dansk

To af udsagnene handlede om engelsk i dansk:

7. Sig dog *valgstedsmåling* i stedet for *exit poll* og *personalechef* i stedet for *human resource manager*.
10. Hvorfor skal vi bruge energi på at bevare det danske sprog? Vi kan da bare tale engelsk.

Sociolingvisten Tore Kristiansen (2005) har foretaget en undersøgelse af danskeres holdninger til engelske importord, og denne undersøgelse viser at danskeres (især de unges) *bevidste* holdninger til engelske låneord generelt er positive, mens de *ubevidste* holdninger er negative. Bevidste sprogholdninger er holdninger som man giver udtryk for vel vidende at det er det man gør, mens ubevidste sprogholdninger er holdninger som man afslører uden at vide det i kreative forsøgsdesign. Undersøgelsen viser dog at der er stor forskel på hvordan enkeltord vurderes: Omkring 80 % af respondenterne foretrækker fx *e-mail* fremfor *e-post* og *design* fremfor *formgivning*, mens kun godt 40 % foretrækker *bodyguard* fremfor *livvagt*. Alt i alt tyder det dog på en positiv holdning til engelske låneord, og det virker derfor sandsynligt at vores respondenter også vil være overvejende positive overfor brugen af *human resource manager* og *exit poll*.

Vores resultater viser imidlertid at respondenterne i høj grad foretrækker de danske ord frem for de engelske. Når resultatet på denne måde afviger fra Kristiansen (2005), virker det mest oplagt at det skyldes de specifikke enkeltord der er brugt i de to undersøgelser.

Vi kan også se en tydelig tendens til at de danske ord foretrækkes mere og mere med alderen. Der er evidens for at unge er mere positivt stemte overfor engelsk i dansk end andre aldersgrupper (Heidemann Andersen 2004), og det bekræfter vores resultater således også. Men der er ikke tale om at de unge generelt bakker op om de to engelske udtryk, mens de ældre ikke gør. Også i de yngste grupper er andelen der foretrækker de danske ord, størst – over 20 % – men meningene er mere delte, og der er også omkring 20 % eller lidt under på hver af de andre svarmuligheder.

I spørgsmålet om at gå helt over til engelsk er vores respondenter stærkt afvisende, op mod 80 % er helt uenige. Tore Kristiansens importordsundersøgelse havde ligeledes et udsagn om at gå over til engelsk: "Det havde været bedst hvis alle i verden havde engelsk som modersmål". Her var kun godt 45 % helt afvisende. Men ordlyden i vores udsagn er hårdere, og det nævnes eksplicit at dansk ikke skal bevares, og det virker derfor naturligt at reaktionen er desto tydeligere. Kvinderne i vores datamateriale er en anelse mere afvisende end mændene, og respondenterne bliver igen mere afvisende med alderen. Teenagedrengene er en anelse mere positive overfor udsagnet end de øvrige respondenter, men generelt er folk absolut ikke til sinds at opgive det danske sprog.

Holdninger til sprogligt 'sjusk'

To af udsagnene handler om sprogsjusk:

5. Dansk Sprognævn bør give bøder når folk sjusker med sproget.
6. De unge mishandler sproget, de taler grimt og utydeligt, bruger slang og snupper endelserne af.

Det lettere parodierende og ikke særlig realistiske udsagn om at Sprognævnet bør give bøder for sprogligt sjusk, er selvfølgelig ret kontroversielt hvis det tages for pålydende. Samtlige respondentgrupper er da også stærkt uenige i udsagnet, kvinderne i lidt højere grad end mændene. Deltagerne i testen synes altså ikke at have noget brændende ønske om "hårdere straffe" for sproglig sjusk.

Meningerne er meget mere delte i spørgsmålet om de unges sprogbrug. Den største andel af besvarelserne ligger i hverken-eller-kategorien. Det kan være udtryk for at respondenterne generelt ikke har stærke holdninger hvad angår unges sprog, men det kan også have noget at gøre med udsagnets udformning. Indlejret i udsagnet er fem forhold, og mange respondenter er måske enige i nogle af disse, men ikke i andre: Måske mener man at de unge har tendens til at tale utydeligt, bruge slang og sluge endelserne, men ikke at det er grimt, eller at de mishandler sproget.

Trods de mange neutrale tilkendegivelser er der dog en vis skævhed i resultaterne der bekræfter hvad man kunne forvente: De ældre respondenter nikker i højere grad genkendende til den angivelige sproglige mishandling end de unge selv.

Pendulord, lydret stavning og standardiseret dansk

De resterende tre udsagn handler om vidt forskellige emner:

3. Det er forkert at *bjørnetjeneste* og *forfordele* nu pludselig betyder det modsatte.
4. Lad os stave som vi taler – det bliver dansk meget mere varieret og spændende af.
9. Alle skal tale ens uanset om de kommer fra Jylland eller Bornholm.

Reaktionen på dem alle er dog stort set den samme, nemlig en udpræget konservatisme. De fleste respondenter er ikke glade for pendulordene *bjørnetjeneste* og *forfordeles* "modsatte" betydning, langt de fleste er helt afvisende overfor mere lydret stavning, og et stort flertal er også imod et standardiseret dansk. Nej, tingene skal blive som de er!

Dog er der selvfølgelig ved hvert udsagn et mindretal der er knap så konservative. Hvad *bjørnetjeneste* og *forfordele* angår, er den yngste respondentgruppes meninger temmelig jævnt fordelt, endda med en svag tendens til tolerance for de nye betydninger. En fejkilde ved dette udsagn er dog at nogle måske ikke ved hvilken betydning der er den nye og hvilken den gamle, eller at ordene overhovedet har modsatrettede betydninger. I Sprognævnets spørgetelefon er det da også især ældre mennesker som den nyere betydning af ordene falder for brystet.

Også modstanden mod lydret stavning bliver noget stærkere med alderen, men er ellers meget generel. Den mindst afvisende gruppe er teenagedrengene. Vi har i Danmark tradition for at være konservative når

det gælder nye staveformer. Eksempelvis har vi beholdt *bureau* og *mayonnaise* hvor vores nordiske naboer har tilpasset stavemåden til udtalen: *byrå* (norsk) og *majonnäs* (svensk). Derfor er dansk et af de sprog hvor staveform og udtale ligger langt fra hinanden (se også fx Juul & Sigurdsson 2005).

Knap 80 % af respondenterne er uenige i at alle bør tale ens. Kvinder og ældre tager endnu mere afstand fra udsagnet end de øvrige respondenter, og dermed er der igen en anelse flere rebelske elementer blandt de yngste mandlige respondenter end i de andre grupper. Vi har i mange år hørt at de danske dialekter er ved at uddø, og at vi med dem mister en vigtig kulturarv. Sprogholdningsundersøgelser af dialekt tyder på at danskere generelt har positive *bevidste* holdninger til dialekt, mens ubevidste, *negative* holdninger faktisk truer dialekterne, se fx Kristiansen et al. (2002). Tilkendegivelserne i “Test din sprogholdning” må siges at være bevidste, og som sådanne stemmer de godt overens med forskningen.

Opsamling og generelle resultater

Respondenterne i “Test din sprogholdning” som samlet gruppe er generelt ganske konservative og ønsker tilsyneladende ikke store forandringer af det sprogsamfund vi har i dag: De ønsker tydeligvis ikke en mere lydret retskrivning eller mere engelsk i dansk, men heller ikke et mere standardiseret dansk. Der er delte meninger om sprogudviklingen mht. *ligge/lægge*, *hans/sin* og forbindelsen *fordi at*, men der er et udbredt mishag ved engelske lån og de divergerende betydninger af *forfordele* og *bjørnetjeneste*. Der er på den anden side stor enighed om at Dansk Sprognævn

ikke skal sanktionere i form af bøder. Det er et gennemgående træk at konservatismen øges med alderen, vel at mærke fra et i bedste fald splittet udgangspunkt. Som nævnt er de unge kvinder fra hovedstadsområdet særligt interessante fordi forskningen tyder på at deres sprogholdninger er en strømpil for hvor sprogbrugen er på vej hen. Denne gruppe skiller sig dog ikke særligt ud her. Der er et fåtal af de unge der er decideret progressive i deres holdninger til de enkelte udsagn, men det er hovedsageligt unge mænd, mens de unge kvinder ligner de øvrige respondenter mere i deres besvarelser.

Respondenterne er et bredt udsnit af den danske befolkning, men resultaterne kan som nævnt ikke tages uden forbehold. Udover de nævnte forbehold kan det ikke udelukkes at respondenterne er mere negative overfor sprogforandringer end den generelle befolkning.

De ti udsagn har alle noget at gøre med holdninger til sproget, men spørgsmålet er om testens titel (“Test din sprogholdning”) og udfald (at man bliver slået i hartkorn med et udvalgt par af prominente sprogpersonligheder) kan tages for pålydende. Testens formål var primært at underholde og inspirere, men det ville selvsagt have været overordentlig interessant hvis den havde kunnet rubricere folk på en simpel skala fra konservativ til progressiv på basis af de ti udsagn. Men det kan den ikke. Der er temmelig ringe sammenhæng mellem de enkelte udsagn i testen: Man kan ikke i særlig høj grad forudsige hvad folk siger til ét udsagn ud fra hvad de har sagt til et andet. Selv emnemæssigt relaterede udsagn hænger ikke særlig stærkt sammen. De udsagn der har at gøre med grammatik (*hans*

og *sin, ligge og lægge og fordi at*), sprogsjusk (bøder for sjusk, sproget mishandles) og engelskpåvirkning (danske eller engelske ord, hvorfor tale dansk når vi kan tale engelsk), har ganske vist nogle af de stærkeste indbyrdes sammenhænge blandt de ti udsagn, men de er stadig svage (se dokumentationstillægget for detaljer).

Det betyder at testen ikke som helhed kan bruges som et instrument til at måle folks "sprogholdning" (i ental) – og endda kun i ringe grad til at måle deres holdninger til forskellige sproglige underemner. Det mest rimelige er at se besvarelsene som reaktioner på de konkrete sproglige eksempler der gives i de enkelte udsagn.

Som vi har været inde på, kan "Test din sprogholdning" sige noget om respondenternes *bevidste* holdninger til de ti udsagn, men sprogholdningsforskningen viser at det sjældent er tilstrækkeligt at undersøge *bevidste* sprogholdninger (Garrett 2010: 44-45). Særligt ved traditionelt stigmatiseret sprog viser det sig at folks *bevidste* og *ubevidste* holdninger ikke stemmer overens. Man skal altså holde sig for øje at der kan være modstridende *ubevidste* holdninger som "Test din sprogholdning" ikke har fanget.

Når dette er sagt, efterlader besvarelsene trods alt et klart indtryk af en ganske udpræget sproglig konservatisme der breder sig med alderen, i hvert fald blandt de danskere der har leget med. Men der viser sig ingen decideret polarisering af nogen art i vores datamateriale: Når man ser helt bort fra køn, alder og region, er det ikke muligt at finde grupper af meningsfæller der svarer særligt ens og på den måde kategorisk forskelligt fra andre. Der er således heller ingen store grup-

per der konsekvent svarer enten konservativt eller progressivt.

Konklusion

"Test din sprogholdning" bidrog til at sætte "gang i sproget" med en sjov og tankevækken- de test af folks egne sprogholdninger holdt op mod holdninger fra alle aldersgrupper i hele landet samt fra kendte sproglige meningshavere. I det lys er det bemærkelsesværdigt at der i så ringe grad er undergrupper af respondenter der tydeligt skiller sig ud. Det viser sig flere steder at de ældre respondenter er mere konservative end de yngre, men det betyder ikke at alle nødvendigvis bliver mere vrantne med alderen – meningerne er delte indenfor alle aldersgrupperne. En respondent der svarer konservativt på ét udsagn, kan godt svare progressivt på et andet, og der er ingen store grupper der svarer mere ens end andre. Folk har tilsyneladende ikke de samme kæpheste.

Mangfoldigheden af forskellige besvarelser resulterer overordnet i mønstre for hvert enkelt udsagn der i høj grad går igen når man grupperer besvarelsene efter køn, alder og region, og gruppevis virker resultaterne derfor meget ens. Således skiller heller ikke de unge kvinder fra hovedstadsområdet sig tydeligt ud som gruppe, og det er derfor ikke relevant at gisne om sprogets udvikling på baggrund af denne særlige gruppes besvarelser. Men det er samtidig tydeligt at de unge generelt ikke ligefrem er progressive. Så i det omfang sprogforandringer er drevet af (unge kvinders) sprogholdninger, kan vores resultater i hvert fald næppe ses som et tegn på at sprogbrugen i den kommende tid vil udvikle sig *hurtigere* end den plejer.

Helt generelt tenderer besvarelsene

til at være konservative, og det kommer ikke bag på os på Sprognævnet. Vi oplever også i dagligdagen at danskerne ærgrer sig over betydningsforsubbelsler, normbrud og nye stavemåder. Samtidig er de fleste dog klar over at sproget må og skal udvikle sig, og folk ønsker da heller ikke at Sprognævnet skal uddele bøder for sjusk.

Så længe sproget ikke kommer for godt i gang.

Litteratur

Chambers, J.K. (2003) *Sociolinguistic Theory*, 2. udgave, (1. udgave, 1995), Blackwell, Oxford.

Garrett, Peter (2010) *Attitudes to Language*. Cambridge University Press, New York.

Hansen, Erik (1988) *Rigtigt dansk*. Hans Reitzels Forlag.

Heidemann Andersen, Margrethe (2004) *Engelsk i dansk. Sprogholdninger i Danmark. Helt vildt sjovt eller wannabeagtigt og ejendomsæglerkækt?* Dansk Sprognævns skrifter 33.

Jensen, Torben Juel (2013) "Grammatik og sprogbrugsanalyse. Tilfældet refleksivt anvendte pronominer". I: *Betydning & forståelse: Festskrift til Hanne Ruus*. red. Dorthe Duncker; Anne Mette Hansen; Karen Skovgaard-Petersen. København: Selskab for Nordisk Filologi, s. 209-223.

Jensen, Torben Juel (2009) "Refleksivt anvendte pronominer i moderne dansk". *Ny forskning i grammatik*, Vol. 16, s. 131-151.

Jensen, Torben Juel & Marie Maegaard (2010) "Hvor er blevet blevet af? Præteritum participium af stærke verber i Jylland". *Danske Talesprog 10*, s. 34-56.

Anna Kristiansen (f. 1985) er videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Philip Diderichsen (f. 1977) er videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Juul, Holger; Baldur Sigurðsson (2005) "Orthography as a handicap?: a direct comparison of spelling acquisition in Danish and Icelandic". *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 46, Nr. 3, 2005, s. 263-272.

Kristiansen, Tore (red.) (2005) *Bevidste og underbevidste holdninger. Præsentation af MIN-projektets kvantitative undersøgelser af holdninger til engelskpåvirkning*. Nordmålforum 2005: Nordiske sprogklima under engelsk press.

Kristiansen, Tore, Peter Garrett & Nikolas Coupland (2005) "Introducing subjectivities in language variation and change". *Acta Linguistica Hafniensia*, vol. 37. 9-35.

Kristiansen, Tore, Tina Bruun Clausen & Merete Havgaard (2002) "Sprogholdninger hos unge i Nakskov". *Danske Talesprog*, bind 3, 17-70.

Labov, W. (2001) *Principles of Linguistic Change. Social Factors*. Blackwell, Oxford.

Sammensætninger med forstærkende førsteled

Af Margrethe Heidemann Andersen

I Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 2012, står der følgende i § 19.3. om sammensætninger med forstærkende førsteled:

”Forbindelser med forstærkende førsteled skrives som hovedregel i ét ord selvom de udtales med lige stærkt tryk på begge led:

allerbedst, dødsensfarlig, dødtræt, hundekoldt, megastor, smadderærgerligt, snotforkølet, superlækkert, ærkereaktionær.

Enkelte forstærkende førsteled er dog tillige opført i selve Retskrivningsordbogen som selvstændige opslagsord og kan derfor også indgå i ordforbindelser der skrives i flere ord. Det gælder således *kæmpe* i betydningen ’kæmpemæssig’, fx *en kæmpe socialdemokratisk sejr*.”

Denne regel er tilsyneladende årsag til en del forvirring. Således tror mange sprogbbrugere at man må skrive sammensætninger som *kæmpestor* og *superfin* i to ord fordi både *kæmpe* og *super* kan slås op som selvstændige opslagsord i Retskrivningsordbogen. Det må man imidlertid ikke, og reglen er derfor i princippet klar og enkel: Sammensætninger med forstærkende førsteled skal altid skrives i ét ord, uanset om førsteledet findes som selvstændigt opslagsord eller ej i ordbogen.

En kæmpestor sejr og en kæmpe socialdemokratisk sejr

Det er vigtigt at lægge mærke til at der er indholdsmæssig forskel på betydningen af *kæmpe* i fx *en kæmpestor sejr* (dvs. en sejr der er kæmpestor) og *en kæmpe socialdemokratisk sejr* (dvs. en socialdemokratisk sejr der er kæmpe). Med andre ord kræver retskrivningsreglerne sammenskrivning der hvor det forstærkende førsteled i kombination med det efterfølgende adjektiv (fx *kæmpestor*) siger noget om det efterfølgende substantiv (fx *sejr*). Hvis det første adjektiv (fx *kæmpe*) derimod er underordnet en helhed der består af det andet adjektiv og det efterfølgende substantiv (fx *socialdemokratisk sejr*), skrives forbindelsen i flere ord. Dette gør sig i princippet også gældende for adjektivet *super*, der ligeledes kan slås op som selvstændigt opslagsord i Retskrivningsordbogen. Det betyder at man skal skrive *en super socialdemokratisk sejr* (fordi *super* her er underordnet helheden *socialdemokratisk sejr*), men *en superfin sejr* (fordi *superfin* her lægger sig til *sejr*). Dette har man misforstået i Den Danske Netordbog (på ordbogen.com), hvor man under opslagsordet *super* (i betydning 3, *adverbium*) kan læse følgende under ”Grammatisk anmærkning”:

””Super” optræder i mange tekster som et adverbium med betydningen ’særlig’, >

når det står sammen med et adjektiv, fx ”en super flot bluse”. Retskrivningsordbogen har ikke noget adverbium ”super”, men anfører adjektivet ”super” som opslagsord og sammensætninger som ”superfin” som eget opslagsord skrevet i ét ord. Men i § 19 (3) står skrevet om forbindelser med forstærkende førsteled, at disse skal skrives i ét ord, medmindre det forstærkende førsteled er opført i Retskrivningsordbogen som selvstændigt opslagsord, i hvilket tilfælde det også kan indgå i ordforbindelser skrevet i flere ord, fx ”en super overbevisende sejr”. Da ”super” forekommer som eget opslagsord i Retskrivningsordbogen, må det derfor antages, at Dansk Sprognævn ikke ser den adverbielle brug af ”super” som en fejl”.

Som det forhåbentlig vil være fremgået, er dette ikke korrekt. Når *super* optræder som forstærkende førsteled, er det kun sammenskrivning der er korrekt, altså *en superflot bluse*.

Lempelse af reglerne?

Den grundlæggende regel for hvordan sammensætninger skrives i dansk, er at de sammenskrives når der er hovedtryk på første led og bitryk på andet led, fx *havestol*, *hvidtøl*, *kæmpehøj*, *landevej*. Hvis der er lige stærkt tryk på begge led, er der tale om en ordforbindelse som skal særskrives: *Aluminium er et meget let metal* (overfor *letmetallet aluminium*), jf. Retskrivningsordbogens § 18. Hvis man kender disse regler, skulle man tro at sammensætninger med forstærkende førsteled som *kæmpestor* og *superfin* skulle særskrives, altså *kæmpe stor* og *super fin*. Det er da også en ret udbredt særskrivningsfejl,

som man tilmed kan støde på i aviserne. I en søgning på Infomedia i maj 2014 var der således (i runde tal) 6000 hits på *kæmpe stor* (mod 30.000 på *kæmpestor*) og 600 på *super fin* (mod 1000 på *superfin*). Og i Berlingske Tidende kunne man d. 9.3.2014 se følgende særskrivningsfejl i et interview med musikeren og forfatteren Kristian Leth (mine kursiveringer):

”Men jeg er *super ærgerlig* over det, for jeg ville gerne have udgivet flere bøger. Jeg har været slået ud undervejs, for når man får afslag efter afslag, kan man komme til at tro på, at det man skriver, er noget lort. Men det er bare min egen bitre personlige historie om, at det har været *pisse svært* at håndtere,” siger han og drager en parallel til musikken.

Det kan umiddelbart virke besnærende at tillade særskrivning ved sammensætninger med forstærkende førsteled da vi dels opnår overensstemmelse mellem den grundlæggende regel om at sammensætninger særskrives hvis der er to hovedtryk, dels undgår en masse særskrivningsfejl, som vi altså også finder blandt gode og sikre sprogbrugere. Desværre ville en sådan lempelse af reglerne tillade en række særskrivninger som ikke alle er lige hensigtsmæssige, fx *ærke reaktionær*, *aller bedst*, *hunde koldt* og *torske dum*. Skrivemåderne *hunde koldt* og *torske dum* er uheldige da førsteledet her indeholder et fuge-*e* som binder førsteledet og sidsteledet sammen, og som viser at der netop er tale om en sammensætning. *Ærke reaktionær* og *aller bedst* er også uheldige da førsteledene *ærke-* og *aller-* kun forekommer som præfikser og aldrig

optræder som selvstændige ord. En søgning i Infomedia i maj 2014 viser desuden at særskrivning i de nævnte tilfælde ikke er særlig hyppig; fx særskrives *allerbedst* i runde tal 700 gange, men sammenskrives 30.000 gange, og *hundekoldt* særskrives 50 gange og sammenskrives 3000 gange.

I stedet for altid at tillade særskrivning af sammensætninger med forstærkende førsteled kunne man overveje kun at tillade særskrivning i de tilfælde hvor førsteledet optræder som et selvstændigt opslagsord, fx *kæmpe stor* og *super fin*. Det vil på den ene side medføre at en del meget udbredte særskrivningsfejl afskaffes, men på den anden side skal sprogbrugerne i givet fald skelne mellem de sammensætninger med forstærkende førsteled der må særskrives (nemlig dem hvor førsteledet også optræder som selvstændigt adjektiv), og de sammensætninger med forstærkende førsteled der ikke må særskrives (nemlig alle de andre). Man kan forestille sig at det vil føre til misforståelser af hvilke sammensætninger der må særskrives, og hvilke der ikke må (er forleddet *død-* i fx *dødirriterende* et præfiks eller et selvstændigt adjektiv?), og det er derfor spørgsmålet om en sådan lempelse af reglerne vil være en egentlig gevinst. Reglerne er faktisk på nuværende tidspunkt ret enkle, men noget kunne tyde på at de ikke er formidlet godt nok i Retskrivningsordbogen. Det vil vi arbejde på at gøre bedre i de kommende udgaver.

Anbefalinger

Afslutningsvis vil det formentlig være på sin plads at opsummere hvad der karakteriserer

Margrethe Heidemann Andersen (f. 1971) er seniorforsker i Dansk Sprognævn

de ordforbindelser der altid skal skrives i ét ord. Det er først og fremmest adjektiver, fx *allerbedst*, *dødsensfarlig*, *hundekoldt*, *kæmpe stor*, *superflot*. Dertil kommer nogle enkelte sammensætninger med et verbum som sidsteled, fx *østregne* og *snorksove*. Dem er der ikke nogen eksempler på i § 19.3., men det kunne man overveje at indføre.

Visse ord eller orddele er formentlig på vej til at udvikle sig til selvstændige adjektiver. Det gælder fx *mega* som man kan se optræde i konstruktioner som ”en mega socialdemokratisk sejr”. I Den Danske Ordbog (på sproget.dk) optræder *mega* allerede som et selvstændigt adjektiv, og det vil det muligvis også komme til at gøre i den næste udgave af Retskrivningsordbogen.

Under alle omstændigheder er anbefalingen klar: Adjektivforbindelser med forstærkende førsteled som *allerbedst*, *megasød* og *kæmpe stor* skal altid skrives i ét ord, uanset om førsteledet kan slås op som selvstændigt opslagsord eller ej.

SPØRGSMÅL OG SVAR

At have det stramt med noget

SPØRGSMÅL: Jeg har i den senere tid hørt flere og flere – især unge mennesker – sige at de har det ”stramt” med noget. Det betyder noget i retning af at de har det dårligt med noget, men jeg kender faktisk ikke denne brug af ”stram”. Er den ny?

SVAR: Ja, det er formentlig tale om en nyere brug af ”stram”. Det er velkendt at man kan have en stram økonomi, og det er heller ikke unormalt at man kan tale om at have det stramt i betydningen ’være økonomisk presset’ som i dette eksempel fra Lokalavisen. dk 22.11.2011: ”Julemærkehjemmet har det stramt”. Ifølge Ordbog over det danske Sprog (på ordnet.dk) kunne man tidligere også bruge ”stram” i betydningen ’meget slem, meget skrap’ som i ”en stram tur”, og i dag kender vi stadigvæk ”en stram lugt”. Herfra er der ikke så langt igen til betydningen ’have det dårligt’ (med nogen eller noget). Det ældste belæg på denne brug af ”stram” som jeg har kunnet finde, er fra 2005. Det stammer fra teksten til en sang som en indsat i Vridsløselille har skrevet, og citatet lyder: ”... og min familie er ked, nedtur, har det stramt, jeg tror jeg går ned” (Arbejderen.dk 23.2.2005). Det kan ikke afvises at ”har det stramt” her hentyder til

økonomiske problemer, men konteksten tyder på at det henviser til at den indsatte har det dårligt (har nedtur). Et mere entydigt eksempel stammer fra Urban 14.12.2011 og lyder: ”Hvert eneste år specielt op til jul så blæser medierne utroskaben op, og det er sygt. Det er virkelig benzin på bålet for de stakler, som i forvejen har det stramt med at sende deres elskede til julefrokost”. Udtrykket kan tilsyneladende også bruges i mere tekniske sammenhænge som i citatet her: ”det er faktisk kun, hvis man har det stramt med Samsungs lidt plastic-agtige design, at man ikke bør gøre Samsung Galaxy S3 til sin nye smartphone” (BT 8.8.2012). Udtrykket kan formentlig varieres; i hvert fald viser det sidste citat jeg her vil nævne, at man også kan tale om at noget ”er stramt”: ”Jeg håber virkelig ikke, at han kommer ind, det ville være stramt, og så bliver der krig” (MX.dk 6.1.2014).

MHA

Valutabetegnelser

SPØRGSMÅL: Når man skriver et beløb, skal betegnelsen for møntenheden så stå før eller efter tallet?

SVAR: I løbende tekst står betegnelsen for møntenheden efter tallet. Men i tabeller og lignende kan det godt være hensigtsmæssigt at gøre det anderledes.

Der findes forskellige forkortelser, symboler og koder for valutaer. Det er blevet almindeligt i faglige sammenhænge at bruge de internationale valutakoder med tre bogstaver, men de traditionelle forkortelser for de nordiske valutaer er stadig i brug:

<i>kr.</i>	kroner
<i>dkr., DKK</i>	danske kroner
<i>ikr., ISK</i>	islandske kroner
<i>nkr. NOK</i>	norske kroner
<i>skr. SEK</i>	svenske kroner

Nogle valutaer har særlige symboler, og de er også i brug:

£, GBP; p	britiske pund; penny/pence
\$, USD; ¢	US-dollars, cent(s)
¥, JPY	japanske yen
€, EUR	euro

Disse forkortelser, symboler og koder er betegnelser for måleenheder ligesom SI-systemets (metersystemets) symboler:

<i>m</i>	meter
<i>l</i>	liter

<i>kg</i>	kilogram
<i>MW</i>	megawatt

og de behandles i retskrivningen på samme måde som dem. Dvs. at de i løbende tekst stilles efter tallet og med mellemrum fordi de repræsenterer et ord som man siger efter tallet, ikke før:

10 kr., 100 skr., 15 \$, 1.000.000 JPY

På engelsk er der ganske vist tradition for at symbolet for den store møntenhed sættes foran tallet uden mellemrum:

£3,75; \$100

mens symbolerne for de små enheder sættes bagefter med mellemrum mellem tallet og symbolet:

5 p; 10 ¢

Det er ulogisk og uhensigtsmæssigt, og derfor bør man følge den almindelige retskrivningspraksis der gælder ved alle andre ord, at man skriver ordene i den rækkefølge man ville sige dem i, hvad enten de er skrevet helt ud eller repræsenteret ved forkortelser, symboler eller koder.

Man kan læse mere om retskrivningsproblemer i forbindelse med valutabetegnelser i Anita Mai Ågerup: Euroen, *Nyt fra Sprognævnet* 2000/4.

OR

SPROGPRISEN.DK

Sprogdagen 2014

SPROGPRISEN.DK uddeler ved en festlig prisoverrækkelse den 23. september 2014 kl. 16-19 i Kulturstyrelsens lokaler. Det bliver et fagligt arrangement med masser af inspiration til at arbejde med sproget både i private virksomheder, på uddannelsesstederne og i den offentlige sektor.

Vi uddeler sprogrøser i følgende kategorier:

- Årets bedste brev eller e-mail til borgere, kunder eller medlemmer
- Årets bedste hjemmesidetekst
- Årets bedste tekst i sociale medier

– samt en smuk buket sprogtidslær.

Programmet for dagen byder på foredrag og præsentationer af gode eksempler på sprogarbejde i organisationer og virksomheder. Dommerko-

miteen består af Kurt Strand, Anne Katrine Lund, Peter Langdal, Charlotte Sahl-Madsen og Søren P. Espersen.

SPROGPRISEN.DK sætter fokus på sproget i både det private erhvervsliv og den offentlige sektor ved at anerkende og belønne det gode danske sprog.

Bag prisen står

- Dansk Kommunikationsforening
- Dansk Sprognævn
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
- Forbundet Kommunikation og Sprog
- kurtstrand.dk
- Modersmål-Selskabet
- RetorikMagasinet
- sproget.dk
- Syntaksis

Pris 200 kr. Se hele programmet, og tilmeld dig på SPROGPRISEN.DK.

Telefonnumre

SPØRGSMÅL: Hvordan skrives telefonnumre?

SVAR: Spørgsmålet drejer sig strengt taget ikke om retskrivning, men om layout. Telefonnumre kan skrives på flere måder: 33747474, 3374 7474 eller 33 74 74 74. Det er mest læservenligt at skrive dem som man siger dem, som regel i grupper af to cifrede tal: *treogtredive fireoghalvfjerds fireoghalvfjerds fireoghalvfjerds* eller i grupper af to encifrede tal: *tre tre – syv fire – syv fire – syv fire* – når man skriver med taltegn, er resultatet det samme. Også landenumrene skrives separat på denne måde: +45 33 74 74 74 – derimod er der en stærk tradition for at skrive plusset og landenummeret sammen. Nogle telefonnumre kan præsenteres og huskes som grupper af tre cifre: 32 543 678 kan siges *toogtredive – fem fire tre – seks syv otte*, 45 101 101 kan siges *femogfyrre – et hundrede og et – et hundrede og et*, og det kan være en god ide at skrive dem tilsvarende.

OR

AK	Anne Kjærgaard
AÅJ	Anita Ågerup Jervelund
ESJ	Eva Skafte Jensen
IEM	Ida Elisabeth Mørch
JNJ	Jørgen Nørby Jensen
JS	Jørgen Schack
MHA	Margrethe Heidemann Andersen
OR	Ole Ravnholt
PJ	Pia Jarvad

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksemplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 100 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsiges dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsiges det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsiges en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2014/3 · september

Test din sprogholdning	1
Sammensætninger med forstærkende førsteled	9
SPØRGSMÅL OG SVAR	
At have det stramt med noget	12
Valutabetegnelser	13
Telefonnumre	15
Sprogdagen 2014	14

Næste nummer udkommer i december 2014

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Dtp: Jannerup A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 100 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 09 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74
(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk
www.sproget.dk